

8
К-729-нз.

586108

ОРИ КОСИНКА

НА ЗОЛОТИХ БОГІВ

„СЛОВО”. КИЇВ

МАРК ПІРНАРСЬКИЙ

586108

K-729 - н.з. Косинка Г,

На золотих богів.

Дрібні оповідання.

3/8-87 рік

8(e2)2

ГРИГОРІЙ КОСИНКА

НА ЗОЛОТИХ БОГІВ

ДРІБНІ ОПОВІДАННЯ

В-тво «СЛОВО» Київ
1922

НА ЗОЛОТИХ БОГІВ.

Уже третій день, як ревуть гарматні бої над околицями Медвина; гукає-сміється ворожа артилерія,—а за кожним її гуком піднімаються до неба криваво-червоні стежки полум'я з селянських осель...

Горить село.

А недалеко, на Гордієнкових горбах, кипить жорстокий бій: старе й мале вийшло з села назустріч непроханому ворогу...

Б'ється червона селянська воля, умірає на своїх осьмушках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю свої оселі од армії Золотих Богів.

Клекотить бій, гарячий, червоною кривцею вмитий...

— А наші?! Глянь, Параско, Чубатенко: „за мною, вперед!“

— Та-та-та!.. — залопотів крилами смерти кулемет, а з рову:

— Ура, слава-а-а!

— Хлопці, ріж і бий!

— Дай кулемета! Сенька!

І летить... Чуб, як грива на вороному коню, розчісується на-лету вітром, в очах гар-

тується залізо з кров'ю і—смага з піни на губах припала пилем, чорніє... летить соняшною курявою Сенька кулеметчик і—строчить умілою рукою по ворожих лавах...

А бій кипить.. Ось уже пішли до бою з вилами, сокирами, а ворог—стіною-муром налягає, щоб розбити селянські ряди...

— Чорна коро говка майнула на Козацькому шляху...

— З батареї б'ють!...

— З вилами, на шлях!

Сіра курява пронизалась свистом куль, упала чорним шаром на обличчя людські...

— Прикладом гада!

Затремтіла під сонцем стеблом зомліла гречка—похитнулись назад...

— Ай!

Креше полум'я, искриться, і в диму, як чорні примари, мріють над селом тополі, попелом припалі, жовта, язиката змія блискавкою прорізала дим і...

— Цю-у-уй—цюв-уй...—співають кулі і рветься пил горбами...

— Юшковці одходять і... куль немає... і...

Страшно, рішуче гукнув тоді до селян Чубатенко: „за погорілі наші хати, за кров братів і—волю нашу—вперед“!...

Якась невідома сила ревнула по звірині-му з грудей селянських, підняла степом помсту і—пішли: окропили білу гречку з меда-ми гарячою кров'ю, поцілували в-останнє горби і...

Сонце здивоване стало: похитнулись вороги!

— Слава, слава!—покотилась луна ярка-ми та долинами.

— Чубатенка нема...

І тінь хрестом лягла на гречці...

— Цю-у-уй—цюв-уй...—співають кулі і рветься пил горбами...

— Гей, хлопці, пшеницею до шляху: ворог нас обходить!

І побігли бойовики до шляху. А за ними Сенька - кулеметчик: вискочив на шпиль, стрічку нову в кулемет заклав, а тоді...

— Ой, хто-ж оце так здорово віліяє?...

Упав коло кулемета. Червона кров Сеньки полилась на потолочену пшеницю і гаряча-гаряча збігала стеблом на суху землю...

■■■■■■■■

Заплакали села... Уже не чути, як гукає гармата: далеко-далеко одступило військо Золотих Богів, і на місці гарячих боїв селянської волі—лишилась чорна руїна, полита сльозами, як дощем...

І тоді: озолотило сонце похмурі хмари на заході і втопило червону багрянцю, як той сум у ставу, та й прослало над пожарищем... дивиться...

Чорна, обсмалена соха в клуні, розп'ялась над кроквами, як мати над дітьми, а коло погребя, он там, де танцюють золоті стрілки сонця, хтось заломив руки і з мукою тихо-тихо чи до неба, чи до себе:

— В ногах лазила, цілувала руки, чоботи... Батьки рідні, не паліть... осінь іде... ви-ж—люде, так—ні-і...

Цілі улиці викошено огнем-косогою. Чорні, повалені хати, щербаті повітки і—все віками дбане добро, а в пошелі—тіле горе матері..

— На Гордієнкових горбах... Сини в бою за волю лягли?

Хто зрозуміє їх вічне горе-журбу, хто загляне в їх зотлілі душі?...

Тільки вітер рве присмажений пісок з попелом і кидає на стару драну свиту: кидає, прислухається.

У старій, драній свиті стала серед двору мати Сеньки-кулеметчика:

— Згоріла. Трое малих дітей, як мишенят... І старшого вбито...

— Стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров'ю поливають...

Ой у полі жито—копитами збито...

— Хі-хі!

— Дочко, Парасю, бачиш під обніжком Сенька з кулеметом?

— О, зараз з нами, тільки в-ночі, як голуб коло клуні пролетить: „мамо, мамо“!

... Копитами збито жито...

— Почорнів як головешка... А такий—хороший, молодий... Ге ти, Параско, моя невістка?

— Пшеницю будем жать, як золото снопи класти, бо горобці п'ють. Як золото снопи класти...

Через лісу слухала сива тінь діда Андрія, слухала—плакала:

— Стерлася бідна з журби.. Як чайка б'ється грудьми... О, знов:

Ой, не зорі з неба: горе!

Обхопила руками обгорілий стовп у воротах і страшно, нелюдським голосом, заспівала коло дітей:

Ой, голуб ти, сивенький,
Ой, скажи-скажи ти мені,
Де мій син молоденький?...

І замовкла, заніміла.

Легко повіяв вітер, далі притих, послухав горе-журбу матері і, здавалось, сам заплакав над потолоченою кіньми пшеницею...

ТРОЄКУТНИЙ БІЙ.

Ніч. Електричні лихтарі, як парубки, моргають на молоді тополі, милуються, грають світлом на біло-зеленому листі...

І сміються, переливаючись метеорами, зорі з безодні небесної...

— З-з-уй—бба-х-х!...

Над мільйонним сонним городом свище гарматне ядро: жахливий, пронизуючий свист. На улицах тихо-тихо; деє недалеко горить, як свічка, маленька крамниця, вітер помалу підлизує своїми червоно-жовтими язиками іскри, крутить незадоволено полум'ям по тонких балках і, як звір, важко дине і—перескакує до нової жертви—зеленого птахету...

По радіо з I-го на IV поверх пролунало:

— Б'ють по вокзалу?!

— Летять через нас! Через нас, чуєте?!

— Краще кажіть, бо не чу... Де горить?...

Настала невеличка тиша.

І сміючись, як молодість, покотились серед молодого туману ранку нервові звуки піяніна: рішучі, буйні, повстанчі...

— До бою, сильні!

— Назустріч смерті! — співає кожний акорд.

...В-останнє гукнула гармата, а ядро прорізало туман ранку і розсипалось кульками-намістом на мокрих тротуарах.

Коло сірого забору затанцювали довгою стрічкою тіні, прицупились, коли...

— За-ля-ж!

— Та-та-та...—зацокотів глухо „Махім“, кулі засвистіли по довгих мовчазних улицах, цокнулись у кам'яні стіни домів і—

Похмурий, жовто-гарячий ранок... зустрів чубатих січовиків.

■■■■■■■■

Ранком прокинувся заляканий, трусливий, двоногий звірок і—до центру города: біжить, штовхає, лізе в бите шкло, а на обличчі в його грає радість...

О, він так любить політичні перевороти! Головне—тепле місце в господі нового пана: він—вічний міщанин.

Поспішають ці двоногі хижачки до Хрещатого яру, бо там—

Цілуються брати росіяне з українцями...

— Слава, ура!...

Посипались перед чорною, загорілою кіннотою білі троянди:

— Нашим оборонцям!—ніжний, тевдїтний голос.

— Ай-ла!

Злякано шарахнувся на тротуар двоногий звір і—очі до неба:

— Цок-цок-цок-цок-пах-пах!

Низько літає аероплан і лякає зотлілу душу міщанина порожніми...

— Ур-а-а, русскій флаг!

Біжать; животи трясуться, підборідок корчиться в блаженно-радісну посмішку... Квітками, гіллячками засипають.

— Ах, какая прелесть: офіцер, такой нежний, молоденькій...

Дві кирпаті дами пруться на шию і кричать: „руссскій флаг, добровольческая армія“!

Кругом гудуть церковні дзвони, змішані з гомом цього свята панського, а...

— „Аполло“ опять будет,—помніш, Манька, Анісімова—грозний, серйозний...

— „Ще не вмерла“... Слава, слава!...

— Офіцер, Шурка, еслі мучіт, так і монету гоніт...

— Оні, знаеш, хорошенькіх...

Радісно-схвилювано шепчється товар: покушці прибули!

— „Folie Nuit“—одчинено: славний, пане-отамане, куточок, душа споч... ліворуч.

Січовик вартує. Суворий, завзятий, з „крівавого фронту“—обличчя задумливе, посміхається, а брови... легко... з призи́рством до панської слинявої юрби—розходяться... Грає таємна посмішка.

— Півтора місяця немає переміни білизни...

— Розумієте, „панянки“ починають ся турбувати!...

І посміхнулася Зелена Буковина в подер-

тій, пошматованій, австрійській шинелі, сіреньких штанцях, картузику і чорній-чорній потлілій сорочці з „панянками“...

Квітки сиплються цим потлілим сорочкам тропки боязко:

— Вони чужі, то й!...

Ритмичним кроком іде офіцерська рота; блищать на сонці золоті погони, дзенькають шпори, а в такт шпорам дзенькає, грає панська душа, радіє..

Золоті погони сліплять очі, радують виснажену душу і хвилюють-хвилюють дрібненькі почуття...

— Лясь, лясь!

Праворуч товста жандармська морда б'є якогось грішно-нещасного чиновника:

— Лезеш, арестант!

— Да здравствует Київ — мать городов русских!

— Долой жидов!

Повіяв легенький вітер, і покотилося Хрещатим ярмом зле, звірюче: „жида“...

Йшла російська патріотична маніфестація.

Попереду бігли з прапорцями якісь гімназисти, гостро розглядали юрбу і гукали: „долой, долой!“...

Загув, захвилювався Хрещатий яр і сірими стінами покотив страсть юрби до Дніпрових хвиль.

Легко, безжурно, лякав хвилями Дніпро, прорізував старий нові напрямки, розмовляв

з соромливою шилягою і — кожною хвилиною — вперед, вперед...

А сонце математично лило електрику на зубаті кам'яні городи, чорно-сиві степи... ой, хороше цілувало кучері Дніпра — хвили...

Одна людська маса безупинно боролась і ревла.

На улиці шматок людського м'яса і дві невеличкі калюжі крови.

— Кро-ком — руш!

Хтось хапливо посковзнувся, а шматок м'яса, як стара підопшва, притрушений сірим пилом улиці, одскочив в колію...

— Долой українській флаг! Немецкая видумка!

— Русская, добровольческая...

— Царського прапора не треба!

— Рви його! Чорна сотня...

Лайка.

В повітрі почали робити гімнастику волосаті руки:

Буде бій.

— Гей-ло! Прапор зняти! Ми бились за Україну... знять!...

Клацнули затвори рушниць і — майнула патріотична юрба з майдану; тільки Зелена Буковина в сірій австрійській шинелі, як Христос на муках, зціпила рішуче рушницю до бою...

— „Не пора, не пора“ — хрипло затагавийсь патріотичний голос, далі урвався...

— Гр-грр...

На майдані, за шматок людського тіла, притрушеного пилом і облитого червоною кров'ю, зченились в боротьбі дві чорно-біластіх собаки: лютіх, голодних...

Січовик прицілився: постріл — і все змішалось, затанцювало, завило...

Деся прожогом пролетіла кавалерія...

— По ескадрону!

Жахливий крик. Тікають, давлять... коні стають дибки, а за обгорілим зеленим штахетом нервово покотить кулемет і — строчить-строчить...

— Зз-уй! — з вокзала свище на залиті вечірнім сонцем бані Софії гарматне ядро...

— Гу-йо-уй!

Обмережалось над Печерськом небо червоно-сизим полум'ям, а штидюдимовий — назад і — клюкнув носом в зелено-червоні огники семафора.

Поважно, рішуче, як кобець, гукнула з-за Дніпра троекутним боем большевицька артилерія: засміялась червоними поділками залізна птиця над жахом мільйонного міста вічних міщан...

— А-а?! З-з-за — Дніпра?...

І застигла од жаху блаженно-радісна пошмішка на обличчю панському, закам'яніла, — тільки підборідок кривий і досі трясеться й корчиться од несподіванки, як у божевільних...

Н А Б У Р Я К И.

(Згадка з дитячих літ).

Літо. Починає благословитись на світ. Мати рве на городі росисту цибулю, меле пляшкою сіль і кладе з сухою паляницею до торби-рукава...

Ранішній солодкий сон: страшенно хочеться спати, аж пахне, і сниться: біліє полями туман, а росою—молоко, холодне і смашне-смашне, перекликаються півні...

Слухаю: щось легенько гладить голівку, плаче... Прокидаюся.

— Це я, моя дитино! Вставай, пора: Шаповал пробіг недавно до зборні, збираються...

Розкрила свитку, глянула на порепані ноги сина:

— О, діти, діти! На буряки, пузатим служити, весь вік поневірятись по наймах... За що? Де-ж тоді Бог? Ні, далі цього не буде, люде...

— Нічого, сину, я не плачу, самі сльози ллються.

— Снилось молоко? Ех, горе наше...

Вмиваюся холодною водою на ганку; ко-

ло вікна шелестить листя явора, а підняті нерви дратує туман з росою і—

Сердито, мовчки, гострю сапу: мати молиться до кривавої соняшної смуги на вікні, журливо поглядає на мою маленьку, жваву постать, кривиться і сльози, як золото, котяться по блідих щоках і падають росою на жовту долівку...

— Сьогодні, мамо, треба купити тому рябому „собаці“ півпляшки—не дає гонить два рядки, треба підмазати...

— Ой, нещастя, де-ж того четвертака взять?

— На бур-р-я-ки! Дівчата, молодіці!...

Загавкали собаки і вулицею пробіг, як козак, чорний, загорілий, приказчик і знов кутком покотилось:

— На бур-я-ки!

Хапаю мовчки торбу й сапу—до панської економії!

Оглянувся: шелестить явор, лащяться Лиско, а над ярками зайнялася, горить червоним подум'ям смуга неба...

— Сімнадцять копійок день... маленький брат... мати... Ех!—вітром врізався в росисті стежки, далі тихо, таємниче:

— Боже, коли-б гонить сьогодні два рядки! Яке це щастя: два рядки—синя сорочка, хліб...

— А як же пани?

Росистий ранок заплакав дзвониками і шляхом до пристані фаетон—блись, блись колесами—аж смішно стало!

— Купаються в добрі чужому... Ми робимо. Ну-да, так: пан наш ворог!

Засміялись дзвоники шляхом аж на вигоні і тільки чути голосну пісню полотниць та иноді хапливе: „рушай!“

Все змішується—пісок холодний під ногами, пісня...

Ой, горе нам молодим
З цим приказчиком дурним,
Гей, гей! Ох-хо-хо!
З цим приказчиком дурним.

Весело затягли дівчата, та...

Сердиті, заспані молодиці моргали, приказували і останній акорд пісні покотився сивим степом аж до Гусачівських ланів:

Гей, гей! Ох-хо-хо!
З цим приказчиком дурним!

— З жиру, батькові дочки, казйтесь!

— Бач, Серафимка побачила приказчика та як вигукує!

— Високо літа, де-то сяде...

Приказчик ліниво підганяв свою булану, попалював цигарку і жартував з молодицями.

— О! Моргнув оком, думка: треба попросить дядину—він до неї залицяється, щоб... то й... два рядки...—Попросив.

— Хай поле, але коли одстане, прожену з лану!

— Ні, дядечку, їй-Богу...

— Ми будем переполювать, не бійся, Тронька, — сказала та й посміхнулась чорнява!...

— Яка вона добра й гарна... Але-ж: два рядки—тридцять п'ять копійок, синя сорочка!...

Я був щасливий.

|||||

Зайняли постать. Працюю не розгинаючись, стараюсь, зверху пече сонце, а в грудях печія і десь глибоко-глибоко думка... жевріє:

— Мужичька доля гірка...

— Гай, гай! Тронька, не одставай!

Підвожу голову: мої рядки переполоті, а коло рову стоїть чорнява Пріся і кличе обідать.

І знов—хороше і смішно, почервонів і достав цибулю з торби... Обідаємо.

До полудня працюють мляво, а коли попише табельщик, починають, як каже рябий Шаповал, дуріть:

Ой, уже сонце над вечіркі,—
Бере пана за печінки!

Лановий лютує, лається—пану ця пісня не подобається!

А хтось на злість знову:

Нехай бере, нехай ріже,
Нехай...

Вечоріє. А долинами на зеленій бутвині, як дівоцтво молода здає з друзками—стелється: „Ой кінця ми, кінця“...

Повертаються додому змучені, в пилюзі, голодні.

Колосками кланяються жита, шумить од
поділок вітер, а загорілі, трохи потріскані
ноги одбивають якийсь чудний музичний такт:

— Легка втома... дома...

Передній ряд заколихався, сміються, а
сміх гарний, простий...

Ох-і-на заводі, на фабриці..

Тра-та-теленъ,

Тра-та-теленъ!

Виграють на сапах голодні хлопці, а піс-
ня котяться степом, в золотій пшениці кос-
ники смиче, волошки цілує і жартами пест-
ливими берізку обгортає...

— Тра-та-теленъ...

Село в ярку. Я дома; напвидку кохтаю
картоплю з лущайками, розказую матері,
як пив коло криниці „собака“ півпляшки,
і що гарна у Прохоренка дівчина,—переполнює
мої рядки.

Розказую щиро, інтимно...

Мати посміхається, журливо хитає го-
ловою:

— Одлишеш, завтра неділя...

— Сьогодні рябенька знесла перше яйце:
збираю тобі на штани... Заробляй, синку, тре-
ба... Ми бідні, недостатки...

Подала води, поклала старий кожух на
лаві і ще раз перепитала сина, хто перепо-
лював рядки...

— Прохоренкова... Гарна дівчина...

Зажмури́в око, почервонів, а мати помі-
тила і запитала:

— В повітці будеш спать?

Тихо. На ставу скрекотять жаби, в про-
сі хававкає перепелка і хтось чорний з зо-
лотими зірками на кереї вкриває голову ру-
кавом старого кожуха...

— Ай, садками!...

О, танцюють зорі, блищать сани, співа-
ють дівчата,— а попереду уквітчана любист-
ком Пріся йде... Чорні коси з пшенишними
колосками... Сміється, жартує, лізе через пе-
релаз...

Цілую холодний рукав кожуха, спросон-
ня посміхаюсь і сплю дитячим сном.

Ніч.

ПІД БРАМОЮ СОБОРУ.

Сонце, сонце... Біло-сніжні хмаринки, як пір'я, легенько плывуть краями неба і, здається, вартують красу-сонце, що соромливо кидає на білий мармур золоті поцілунки...

— Іш-іш!—У морі соняшного проміння купається ластівка.

Тихо-побожно гудуть дзвони, шумить телеграфний стовп і до вух долітає мінливий гуркіт городського життя:

— Зз-уї... Трах-та-та... Зз-уї...

Біло-сіра брама собору одбиває невеличкі зігнуті тіні людей.

Старці.

Ось іронично посміхається дідусь; широко, з плюгавою лисиною обличчя, хитрі очі, низенький...

— Дайте, господа, що милость ваша...

Під кленом висока, загоріла, довгообраза жінка-старчиха звіром хижим поглядає на діда і лається:

— Чорт приніс тебе, не пропадеш!

— Еге-ж, раньше стояв коло Софії, а це знов сюди...

— Не спорте, Бог за всіх безпокоїться!...

— Не гавкай: безпокоїться! Цілий день стою, а тільки три карбованці. Голодна й холодна...

З собору вийшла поважна пані.

Дідусь хапливо пригладив лисину, зробив страдницьке лице і простяг руку.

— Дайте, що милость...

Пані достає гроші.

Висока-ж старчиха роблено-хворобливо кашлянула, виправила, простягла шию і—тоненько почала:

— Господь-Бог за ваших родителів...

О, на!

— ...родител... лізеш, нечиста тварь!

Старчиха штовхнула діда і силоміць вихопила в пані папірець в п'ятдесят копійок.

Пані перехрестилась, крутнула головою і—пішла.

— Оце сьогодні,—звернувся дід до свого кривого товариша,—третій раз так—прямо собака, а не людина: рве, хапає, ненажера...

Кривий підсунув торбу, одхилив під клен голову од сонця і, як кажуть, піддержав.

— Неправильно...—почав наче слину ковтати, захлинувся і далі вів:

— Християнство... то й, кажу, хіба не можна розділити на всю „братію“?...

— Що?! На всю „братію“... Мовчи краще, карячкуватий, а то йй-бо схватиш костура!...

Чоловічки полохливо заплигали в очах кривого.

— Я то й, тільки кажу... для примера...
Старчиха його не слухала; скалячи зуби, вона підійшла до старої, підсліпуватої бабусі, що моргала од сонця і тоненько тягла в ніс вічне: „дайте старій та немощній“...

Сонце кинуло ласкавий промінь на браму, освітило-приголубило нужденних та злих старців і сховалось за банями Софійського собору.

І знов заискрились тротуари, сонливо-змучені обличчя городян і— сонце, сонце...

ЗА ЗЕМЕЛЬКУ.

Сміялися-танцювали, а молода плакала:
вийшла заміж—та після вінця...

— Люблю тебе, Палазю, та не знаєш за що?

— Ха-ха!

— „За що?“— зацвірінькали на повітці горобці.

— За земельку!—гукнув п'яний сват.

— Ги-ги! От, диво!

— Ми, Паньчуки—музики; граємо гарно, краще всіх; сватаємо дівчат на врем'я, за земельку, плюємо дурням кислооким, що про гріх лементують... Ми розумієм діло...

Так сказав сват.

Вона плаче-заливається, проти сонця платком сльози втирає, людей не бачить.

— Не кисни, інвалід!—сказав ласкавий молодий, по-гадючому здавивши очима.

Його обсівають; на перелазі дівора зібралась шайка ловить, та ба, не кидають: овес та конфети дрібнесенькі з колосками зеленими... летять та в воду падають!

— Староста, пані підстароста, благословить...

— Дурень ти, Грицько, вони молоденькі, самі, знаєш, краще... Ну-да. От примером... Ставанський самогон краще... не сивий, правда?

— Не журися,—каже Гальці, старший дружи, гнучкий клен,—бо Палазя вмерла, зотліла...

Гудуть бубни, весілля йде...

— Ой, гуляй! Самогону, свате, боярам давай!

Торох-торох по болоту,
Іде Панько на роботу!..

Вечоріло. Над ставом вода парувала; сизо жовтий туман жита криє, а болотяні віхи воду дмуть—лихо буде..

— „Лихо буде“ - бубонить бубон на весь куток та до скрипки прислухається

— За земельку,—долі не буде,—плаче-тужить скрипка з цимбалами і—змішує цей плач з п'яними піснями весільними...

■■■■■■■■■■

— Зустрічай, мати, зятя в хату!..

— Треба, сестро, треба!

— Ой, яка хороша буде ніч: хмари через місяць котяться—на погоду!—промовила мати молоді та й задумалася, зажурилася.

А улицею, криком-зиком, весільний поїзд ішов... до молоді в хату, в приїми, за земельку...

Т Е М Н А Н І Ч.

Смеркало. Куцями Щербачкової ліщини, обережно розмовляючи, крались сіро-чорною смугою постаті озброєних людей.

— Ой, які нетри!

— Так ти, Савко, оце аж сюди комуна-ра привів?

Мовчки, рішуче йдуть; хтось ядовито посміхнувся, вилаявся на ліщинину, що шльогнула його по обличчі, поправив на плечі рушницю і ритмічно ступав у такт за своїми товаришами.

— А він, кажеш, сидить і жде... Паски?

Мовчать.

Під ногами шелестить листя, хрускає ломіччя..

— Партийний?..

А якийсь злий голос:

— Побачиш... Ой, щирий, як коняка: карточка партійна ще з 12-го року..

Сміх.

Підходять до садка, що розквітався он на горбах, вище калини, і манячить назустріч своїм зелено-сизим листом.

— Це-сс, тихо, хлопці... Треба пропуск, а то кривий чорт угатить.

З кушів калини почувся нервовий голос:

— „Огарок?“

І легко стукнула об корч рушниця.

— „Искра!“

Басом покотилась луна до калини.

— Ну, що?.. Сидить?

— Ага... не признається, хто з наших там?

— Гадиянова душа!..

— Тихо, ради Бога!

Замовкли. Обережно покнули затвори, за-скрипіла у клуні фіртка...

— Спиш, товаришу? Хі хі! Свіже сінце...

— Ведіть його до хати. Так, значить...

А ти, Кузьма, постав вартового: і, розумієш, ні-телені!

— Слухаю, зараз...

— Ну, до хати!

Сріблястим листом поклонився явор коло порога, як вели в невідому хату невідомого чоловіка на весілля смерти криваве...

Поклонився і зажурено зашелестів.

■■■■■

— Сідай, Байденко, так, здається, тебе величають? Гостем нашим будеш—погуляємо по-козачи, *товаришу!*

— Ха-ха-ха!

На комині затанцював од сміху лойовий каганець, а на лаві засвітилися засмалені лоби і тінями великими одбилися по білих стінах хати постаті людські...

...Врізалось в пам'ять—„ой, брате-брате, та де тебе взяти“...

— Хі-хі!

— Ти-ж кажеш нам, товаришу, що ти Канівський?

— Значить українець, хоч і проданий...

— Галько, чарку і до чарки!

Злякано метнулась молодиця по хаті, за-тарготіла ложками, перегнула коло печі... Потім до чоловіка:

— Печенню чи капусту?

— Капусту.

На столі стояла четвертина мутного, як березовий сік, самогону; хазяїн хати, Кондрат Шербачок, здоровий, білобрисий чоловік, стояв тут-же коло столу і поважно різав скибками хліб.

Його очі кожного разу, коли він клав скибку на стіл, зустрічались з поглядом невідомого йому чоловіка, що сьогодні вранці так гарно говорив на сході...

— Чудний якийсь чоловік, кумедний,— думав собі Шербачок,— очі горять, а видно людей не бачить... Хоч і камуніст...

Крутнув головою:

— Видима смерть—кожному страшна...

— Внеси ще, Галько, гірків.

Молодиця швиденько витерла полумисок, накинула кохту, коли з печі:

— Ма-м-о-о, я боюся! Ай-ой...

— Чого ти, Митька? я зараз вернуся.

От дурень, тато-ж у хаті...

Криво посміхнулась і— майнула сподницею з хати.

Злякано оглянувся на піч Байденко, при-вітно, але з невідомою страшною мукою на обличчі, подивився пильно на Митьку і з очей покотилися рясні-рясні сльози...

— Журишся, товаришу?!

Мовчить і шепче щось собі:

— Ех, приборкали нашу волю... Тліє душа, болять... Смерть, Саша, смерть, Саша...

Коло порога стояли з рушницями; на лаві-ж сиділи у чорних шинелях, заряджали „Нагана“ і балакали, як просився перед смертю якийсь тульський солдат-большевик.

— Розтебнув гімнастюрку, червона юшка тече... І на грудях — мідний хрест... хі-хі!

— Що ти, товаришу дорогий, шепчеш: може, думаєш, пристріт, то пройде? Ой, ні— це не пристріт,— а боротьба: ми, як ти казав на сході, „вороги“...

— А наша партія, товаришу, „темна, ніч“... Але вечерять просимо і ворогів: знай нашу добрість козацьку,— ти-ж українець!...

Блиснули очима, посміхнулись про себе і почали залазити за стіл; Байденка посадили на покуті, як почесного гостя і примовляли-приказували за кожною чаркою, покіл не підпились.

— Пий, *товаришу*, бо далека дорога стелеться перед тобою...

— В Ясинове!

— Пий-напивайся, пісні співай, бо на наше весілля йдеш...

І пили і—сміялися-сміялися...

Пив і Байденко; маленькою біленькою чашечкою з голубами на вінцях, як воду, пив мутний самогон, пив і закусував, а з очей капали рясні сльози, коли підводив голову на піч до білявенького хлопчика.

— Ну, скажи нам, питали Байденка, чи віриш ти в свою всесвіт-т-ню революцію, за яку кладеш зараз голову?

Посміхався як з давніми приятелями:

— Вірю.

Гострі, завзяті очі спалахнули під за-смаєними лобами, впилися в обличчя Бай-денка і одбивали своїм блиском-огнем одно невеличке, страшне слово—смерть...

— А скажи, товаришу, ти великий трус?

І весело відповідав він: „ні“.

Далі підвівся, але дужа рука Щербачка посадила його на своє місце:

— Жди, тобі твоє буде...

Байденко:

— В-останнє, товариші, дайте подивитись мені на того білявенького хлопчика, що на печі, бо він так похожий на мого Сашу, як вилитий...

Слухали.

— Хай каже... Цікаво як п'яний... хі-хі!

А він під образами, блідий, як стіна, але гордий, що поборов жах—так, так, він не просить собі життя, ні, він...

— Я знаю, сьогоднішній день для ме-не—останній день, і—я хочу... отой біля-венький хлопчик...

Клацнули скивиці... На настільнику змішалась з кришками хліба червона кров.

І гостро-гостро врізалось у пам'ять: „ой, брате-брате, та де тебе взяти?“

— Ги-ги! Гад рябочеревий, коники викидає!

— Хлопчика... білявенького... Комуна щепить будеш?!

Червоні од самогону очі гостей посоловіли; злий, жорстокий огник звіря хижого затанцював на чоловічках...

— В Ясинове — прикладами!

Вийшли з хати гості.

І вдруге ще низше поклонився сріблястим листом явор коло порога, як вели в темряву ночі невідомого чоловіка на весілля смерти криваве...

Поклонився і зажурено зашелестів.

В Е Ч І Р Н І Т І Н І.

Огненними стовпами підперло сонце Дівич-гору...

Срібно-золотими карбованцями ласкаво сипнуло в заміряні Дніпрові хвилі, запалало мільйонами світів, заграло бризками і як ляльку поцілувало синє-білий паракход, далі посміхнулось зеленими дугами до верболозу і соромливо, по-дівоочи, сховалось за вербами.

І довго ще біліла срібляста смуга під колесами паракходу: перелетється білою піною, зашумить в такт вітру, лопати колес заграють, забовтають, як велика риба, а тоді тільки чути, як шинить машина, сіпає і силе іскрами в зоряне небо...

А по хвилях стелеться розмова:

— Загомоніли знов степи... Жнива, а...

— Жвава, батькова дочка: ранком ще здріє, а Любка вже:

— Добри день!

Майне поділками, залопотить сподницею і—в очах: „я—хазяйка, не досипаю, а до зорі дбаю про роботу“...

— Бачила... Куди це?!

— В Кип'яче...

Пурка за поясом, серп під рукою і мете улицею, як куля.

— У Білих горах, розказують, трупу набили чорно: собаки, як вовки, розтягають по житах голови, тічками бігають по селах, а люд увесь у лісах, як за Гайдамащини — лютий, страшний...

— Не знаєш?

— Пугачева покритка. У-у, там з-замолоду улицею командувала — дитину мала; ну, а зараз заміжня, правда, чоловік її трошки не картинний...

На кормі сиділа з матросом Мотря Пугачиха; зажурено перебірала руками лянтарь, гралась чорною стрічкою на плечі матроса і тихо:

— Ой, горе, горе! Одна тільки я його знаю... Ти повіриш, — захоплювалась Мотря, — лежу з своїм нечесаним Антошилом, а блювать так і верне...

...Фе, гидка-ж проклята душа!..

...А лізе, розумієш? Вищирить свої чорно-жовті икла і як гад хіхікає і повзе. Хотіла, Яшка, вб'ить... Боюся, думаєш? Не-т, просто не хочу. Але зараз, Яша, дав Господь повстання: яка я рада, яка я рада, — сказати не можу, — знаєш... дасть Бог його обмеле... Ге, обмеле?

Яшка вульгарно обнімав за стан Мотрю і грубо, задоволено посміхаючись, тяг: „обмеле... всіх обмеле, поміваєш?“...

Оскалив зуби.

— Ну, ходім; ти вже дріжиш, як мачта, а? — сказав властно, грубо, і — вщипнув за ногу.

Мотря прищулилась, заглянула в вічі, обтрусилася сподницю і криво, хитро, посміхнулась...

— І вещи заберем?

— Ясно.

Спинилась над діркою корми, запитала:

— Яша, а ти мене тепер хоч трохи любиш, як тоді?

— Дурна. Говорю йдем! ат, не люблю я панькатися!

— Не, Яшка, я нічого... Так. А рано приїдем до Черкас?

— Брось ламаться, зара...

Очі заблищали в Яшки до лайки, але пробіг в них якийсь похотливий огник і він, потягаючись, весело заспівав:

Харашо било —

В зільноному саду...

— А, Мотя?

Вона мовчки подала свою кошелку і градіозно, підбіраючи тонку рябеньку сподницю, спустилась слідом за Яшкою...

А слідом за ними спустились над землею і сині вечірні тіні; колеса ляпали в такт вітру — „загомоніли бої запеклії, загомоніли бої запеклії“, а береги — сміялися...

Повірите, сміялися?!

П Е Р Е Д С В І Т О М.

Розвиднялось.

На небі тремтіли ще досвітні зорі, коли зімовий ранок засівав уже над землею, як перлами, срібним снігом...

А крила його... ех, ви не бачили його крил?!

Білі-білі і горять червоними хрестиками, а над селами, коли летить ранок, зорі губить.

Упаде зоря на село—молодість сниться, сон розвіває...

Ой, у неї очі—василечки сині,
А уста в неї, уста...

Учителю Юрчику пригадалися уста бур-сачки Ніни, отієї самої Ніни, що золоті коси мала, як пшеницю полеглу, і...

— Так я говорю йому: товариш, не представляйте воображення!

— Фу, ти чорт! Ця ідіотка з мітингу лізе в голову!...

Прправив подушку і заспані очі спинились на білій грубі; там кралась якась сонлива та чиста тінь, а...

— Цікаво...

На столі злякано зашаруділа миша, далі затихла, притаїлась, із груби на лаву кіт — очі, як дві жарини, а ступає легко-легко...

— Няв, няв-вв...—Незадоволено плигнув.

— Х'мм, боротьба... Ай, знов —

А уста в неї, уста...

І почала тоді снуватись, як на ветушку, срібна нитка про дитячі літа.

... На дворі гуляє люта зима. Ой, люта! В комині, мати каже, вітер вовком вие, а на замуrowаних пнибах іскряться лисички од морозу.

Напільне вікно закрите старою свиткою; на діжці стоїть маленький „п'ятирик“—каганець і безнадійно моргає до пряжки світлом.

В хаті холодно.

Піч, як фортеця, зайнята козаками-дітьми; мати скубе мичку, раз-по-раз поплыває в пучки і, овіяна згадкою про молодість, співає:

Ой повій, вітре, з глибокого яру,
Підій дощі стиха та помаху.

І хиляться дитячі голови до каганця—сумні, замислені, бо невеселої мати співає: дівчина вкинула до колодязя дитину і просить природу, щоб не йшов дощ і вода не затопила дитя...

— А нащо-ж, мамо, вона його вкинула?

— Самосійний, діти, був.

Мати замовкла.

Тільки видно було дітям, як тонкі зморшки розходились на її високому чолі—думала.

Заплуталась в пам'яті Юрчика срібна нитка дитячих літ, перервалася, а сувора земська школа, як манашеська келія, занесена снігом, заплакала з хугою — „дров немає... дров“...

... Молотить Юрчик багатим дядькам, дичавіє... ой...

... О, ще маленький узлик срібної нитки: рік у тюрмі.

— Ех, славні часи то були!

Вся наша бурса — „льотом соколи — вперед, вперед!“

Виплило щось давне-давнє: в перед для революціонера — іскра, що палить...

Підвівся.

По хаті затанцювали сірі силуети і крівава-крівава райдуга охопила в обійми вершки тополь: то коло Горлахи горіли скирти — ранком червоний огонь цілував білу зорю...

— Стріляють?...

Так, десь недалеко цювкнула куля, а коло зборні затупотіли об мерзлу землю коні.

— Ц-сс? Що таке?!

Хтось хрипло лається...

— Как говориш? Дмитрій Юрчик?

— Вони в нас учителюють... хороший чоловік, знаєте...

— Дурак ти, мерззавец!

— Звено, со мной!

Три сірі постаті вирівнялись на білому снігу, поправили затвори і рушили за молодим офіцером...

— Осторожно, пріготовсь!

Прикладом рушниць скочили з бігуна сінейшні двері, і Юрчик зрозумів, що йдуть по його... так-так перед світом прийшла його смерть...

— Митро Пилипович! Митро... — злякано гукала з печи баба, далі затихла:

— Господи, знов люде мокнуть...

Юрчик устав і сів на ліжку.

Сірі постаті злякано, наставляючи рушниці, ввійшли до хати.

— Ви Юрчик?

П'яний, нервовий голос.

— Так.

— Ви делалі українізацію школи, трудовіє принципи, сволочч!

Голос офіцера затремтів і він хрипло, як кудись поспішав, кинув до сірих людей:

— Большевізма, голубок, захотелось?!

— Я... — почав і не скінчив Юрчик.

— Айсь-ло!

Почулась якась дика команда...

І перервалася тоді срібна нитка.

Три кулі впилися в тіло Юрчика, а він з кривою, іроничною посмішкою, коли падав на долівку, шептав: „вперед, вперед“...

Був ранок.

Світова зоря покотилася метеором в сизо-чорний дим скирт, і над тополями зійшло червоне, як кров, сонце...

Затихло, замерло село; тільки далеко-далеко Гребляньським шляхом було чути, як,

весело гикаючи на коні, виїздила з села карательна експедиція армії генерала Денікіна.

Білі пухирки снігу легенько падали на землю, в ямки кінських копит і, здавалось, хотіли замести і слід кривавих гостей...

В Х А Т І Ш Т У Р М И.

Надніпрянське вкрилось, як і інші села, густими осінніми туманами.

Хати, здається, мов п'явки вп'ялися в мокру землю і стоять такі зажурені-зажурені та дощем-негодою прибиті...

Січе осіння мряка, оббиває вітер необставлені хати—хазяйство сільської голоти, бо...

— Гнила зіма впала цього року—то підмерзає, то розтає... не встигла промайнути Покрова, як забіліло поле.

— О, даються в знаки такі зіми голоті: захарчує картопля—світу не радий!

— А втім, зладні...

— Тільки-но ви до хати, як напівгола дівчора шарахнулася на піч і з-за комина на вас визирають злякані бліді обличчя дітей.

— А бліді, мабуть, не од сала?

В хаті Штурми крім буряків, картоплі та капусти немає нічого. Бідний.

Далі ваше око впало з печи на піл—просто спустилось вмісті з білявенькою дівчинкою, котра видавлює з вікна воду.

На полу, під жердкою, стоїть ковганка: в неї стікає дощова вода з стелі.

Закам'яніли постаті на стінах; в хаті за-панувала тиша і жах, і тільки знадвору бу-ло чути, як шумів дощ і трясло вітром шиб-ки: вічне горе просилось в сем'ю Штурми...

С Х О Д К А.

Обіди. Сонце для електрику на обшарпані оселі села Шубовки. Червоно-жовті плями його змішуються з порохом шляху і, здається, занадто старанно одбивають у собі найтонші дрібнички ulиці...

— О, зелений-зелений шпориш, потріска-на кора верб, сміття.

І все це присипане подорожнім пилом.

Іде возовиця сіна: помалу, похитуючись, скриплять вози, хтось хрипло гейкає на воли, покрикує на дівчорі, а курява, розвішана на тинах, як сіре-сіре полотно, котиться слідом клубком, спинається на горбах у стовпи і—тільки иноді впливає норцем з пилюги якась селянська дитина, гукне—і далі знов селом—сіре полотно...

— Петро, скидай-же сіно да на сход!

— Чуєш?!

— Га?

— Га?!

— Виходь на сходку!

Десятник, обесотаний сірим полотном, побіг далі.

Петро-ж кивнув головою—знак згоди, а

його пузата конячка затупала жвавіше: ударив по живках...

Поїхали.

— Хто скликає?—сердито гукнув Кісіль—чорти його вказив-би... Тут ройка треба поймає, а його мордує...

— Большовики.

— Ум... Чорти червоні приїхали?—Кісіль злісно плюнув і—пішов до зборні.

Сходка клекотіла...

— Наша програма, брати, большевицька каже, що розкладку повинні платити тільки багаті. Це—закон. Та й з чого бідний запла-тить?

— Правильно, товаришу!

— Кого-ж, товариш, щитає багатим?

— Того, хто має більше трьох десятин.

— Кісілі, Тарани, Гордійчуки—от з кого будуть дубасити, а ми, Антон, сірі... Ха-ха-ха!..

— Підтягни очкурню, діду Кісілю!

— Чорте до те, синенько цвіте...

Довго і гарно балакав промовець. Нарешті спинився, запитав: якою-ж стежкою нам іти до кращого життя? За що йде боротьба?

— За волю і життя. Правдивий шлях, товариші,—шлях боротьби... Оце наш шлях.

Петро Цюпка крутнув головою: у його родилась думка—родився шматочок власного життя, такий сіро-жорстокий в своїй основі, що Цюпка чуть не крикнув:

— Солодко, брат!

... Дуже просте діло: у Цюпки немає двадцяти процентів трудоспособности! Пішли на завод пана Чорткова!

... Так, так. Кров маленькими струмочками стікала—по бороді на груди, я лежав непритомний, а щось сміялось у пасах машини:

— Солодкий сахар... ха-ха...

Почувся гудок і вони пішли робить: хіба що?

— В Цюпки нема двадцяти процентів? Наплювать.

Цюпка підвівсь і рішуче підійшов до столу. Руки його трусились, очі блищали завзятістю і тільки одно ухо під сонцем зашарилось, як у школяра.

— Я...—почав Цюпка,—до стежки... Да. Забастовщик з 905 года і—говорі: в ушах у нас ще й досі дзвонять панські казочки, а кругом, як казав оцей товариш, рабство. Подивіться, батьки, на дітей: багато їх, правда, багато?

— Ми мучимось—нічого, але яка доля наших дітей через десять-п'ятнадцять год?

— Вічні наймити!

— Сини Кісілів студенти, а ми їхні молотники?

Цюпка люто, з болем втопив очі в Кісіля. Всі притихли.

— Ні, наша стежка—червона... За революцію! От і все...

Цюпка схвильований оглянув сходку.

— От, бра, пробрав...

— Правильно, Цюпка!

Сірий Антон обійшов круг столу, догнав діда Кісіля і—хитро поспитав:

— Діду Кісіль, яка стежка?..

— Мовчить скобло...

Сходка розходилась.

— Здорово, брат, сказав Цюпка—краще од большевика, розумієш, видумав, каже: „наша стежка червона“...

І довго ще було чути селом балачки про червону стежку Цюпки.

Д Е С Я Т Ь.

Ну, читай далі... Божок читав:

„Пред'явник цього т. Рубель, член Української Комуністичної Партії, дійсно командується для організації комнезамів в район Черкаського повіту“...

— От і добре, товаришок!

— Ми люде свої, а тобі, як родичу, десять шомполів—„за усердіє“, харашо?

На Рубля дивилось сорок очей—гострих, їдких, як прорізаних осокою, насмішувата посмішка грала на обличчі кожного повстанця.

— Не очідав, браток?

— Ха-ха-ха!..

Рубель безпорадно оглядав загорілі обличчя повстанців: всі вони були такі спокійні, рішучі, особливо тут, у житах, куди його привели з села, здавались, як якісь давні-давні знайомі і...

У паркомі ще казав Горобець: „обережно, товаришу, обережно“... А тепер—пропав... пропав...

Думка Рубля, чогось дивно для його самого, спинилась на Горобцеві—шугнула до його товариської поради і—в голові серед

страшного хаосу вимережалось тільки одно слово „пропав“—проплило трохи в пам'яті і раптом стало: на його хижо, злісно дивились очі Діброви.

А Діброва в житах не бандит, ні, це...

Він зірвав стеблину жита, перекусив її і—сплюнув; руки закрив за спину і ще раз гостро глянув у бік Рубля; це був міцний, як дуб дядько—узькі скивиці його зливались з спілим житом, як щось одно ціле... о, Діброва твердо стояв на землі і коли його здорова, м'ясиста рука гладила колоски, Рубель був тоді перед ним змарнілою, маленькою тваринкою города.

Діброва нехотя кинув слова:

— Степа, скинь з товариша ботінки!

З обніжка підвівся Степа—здоровкуватий, білобрисий парубок, але невеликий на зріст; і кольтовський револьвер висів у його на червоному шнурку незграбно, а коли він ішов, ляскав його по стегнах.

Степа придержав рукою револьвера, задоволено скривив рота і—засміявся...

— Да. Ботіночки, товаришок, гоні бантікам!

І зразу зціпив зуби, з огидою, як щось випльовував, запитав тихо Рубля:

— Ти в дуло коли лазив, га-а?...

Діброва оскалнувся: ех, подобався йому тепер Степа!...

— Бросьте, хлопці...

Рубель скинув черевики.

А з-під копи ще хтось прошипів:

— У дуло... щоб вивівсь комунізм..

— Хай допрос Яков робить, не мішай!

Отаман Божок згорнув помалу посвідчення Рубля, поклав його обережно в портфель і протяг весело, насмішкувато:

— Кажете, товаришу, агітація провалилась?

— Я ще кандидат...

Щось сперло в горлі Рублю, і він захлинаючись кидав за своїм вічним „ну-да“— слова запутані, неясні...

— Ну-да. Я бачу, знаю, що ви мене зрозумієте... Я—непорозуміння... Знаєте...

Божок його не слухав; він, партійний есер, знав ці „непорозуміння“ і Рубель для його був зрозумілий до дрібниць, але Божка цікавило инше—жах Рубля і його рабська брехня...

— Ум-гу... Кажі...—Закурив і замислився: „дурень, не вмів брехать“...

— Ну-ну, далі...

На обніжку шелестіло колосками жито, шептався з товаришами Степа, і Рубель почув тільки одну фразу:

— Не розстріляй... м'яко стеле чогось..

— Ех, ти, лапотник!

Рубель затремтів і—замовк: ждав.

— Ну, розкажуй-же, як, що, по програмі...

Божок хитро посміхнувся.

Повстанці, слухали. Один Діброва раз-по-раз виглядав на горбик і плював на вітер своєю лютю...

— Панькається... не люблю цього... Другий год банду, а такої баби не бачив... Діло знає, бойовий, тільки до розстрелів... Божок, одним словом!

Тихо-тихо шуміло колосками жито, хилило повний колос до босих ніг Рубля і—співало якусь соняшну пісню золотого степу, ніжну, радісну...

І пісня золотого степу брєніла, як дитячий спомин: ой, у жита—золоті копита, а...

— Ну, слухаємо...

Переляканий на смерть Рубель розказував отаману своє минуле, той іронічно кривив рота, моргав до хлопців, а іноді перепиняв Рубля і запитував:

— До революції в партії були?

— Ну-да. Я поступовий український есдек... Повірте, кажу правду, от...

Щось заплитало в голові Рубля, заплуталось, як берізка між житом і...

Діброва робив доклад Божку; на горбику стояв серед жита хлопець, а...

Божок:

— Хлопці, в Чорторийовці комуна!

В житах ціпом залягли двадцять чоловіка.

— Наказ буде потім?

Діброва спинився і якось нервово, незадоволено кинув до Божка:

— Десять, то й десять... А то—поступовий есдек... Однакові: тебе пойма—не помилю!...

Божок коротко, гостро:

— Десять гарячих!

Рубель побілів; губи його шептали щось незрозуміле:

— Есдеки, кажу... Ну-да.

До його підійшов весело Степа з іржавим шомполом:

— А ну, есдек, штани скидай: чув наказ отамана—канец!...

У Божка родилась якась зла думка—він прижмури́в проти сонця одно око, заскалив його і серйозно, як старшина, спитав знову Рубля:

— Українську державу визнаєш?

— Звич-чайно! Наприклад, чого-ж у нас і партійна боротьба з кацапами. Ми, значить, старі есдеки, самостійність, а..

Хтось незрозуміло перепитав:

— До ти... то й... може з десанта есдек?

— Ну-да. За український нар-род...

— Гади ви,— не втерпів під обніжком тупий, лютий дядько...

— А коні мої хто реквізував.. есдек, га-а?!

— Діброва, дай я по щирости дам товаришу три шомполи!...

Ну, скоренько там!...

Степа поважно повернув за комір Рубля грудьми до землі; Діброва шарпнув його за штани, спустив їх, моргнув до Божка:

— Починай... Благослови.

— Стій!

Божок перепинив Степу: всі незадоволено косо глянули на його...

Він сухо, коротко, наказав:

— Степа крий, а ти...—до Рубля—співай „ми жертвою палі“, розумієш?

— Співай!...

— Ха-ха-ха! Здорово, Божок! ... ха-ха...

Тіло Рубля йорзалось на колосках, випиналось з болю до землі; він хватив її руками, давив щогою і—кидав луною срібною з жита до села, як безнадійний протест свої сльози, змішані з землею...

— В боротьбі рокової...

— Десять.

І тихо плакала у золотих житах соняшна пісня...

МІСЯШНИЙ СМІХ.

Слухай, плюнь на всю безконечно велику і малу філософію! Серйозно, тобі це треба зробити...

Очі Чубрієнка прижмурились; тільки дві маленькі лінії заграли коло соковитого рота, а дим цигарки—іроничний, покручений,—по-слався на губах, як кокетливий туман...

— Кажеш, треба зрушити страждання, любов, витягти їх з диму душі людської?... Чудак ти, чудак! Який дим? Це ж просто—*vivat fantasi-ya!* Ти—хвора людина, більш нічого...

— Кожна людина страждає по-своєму, розумієш?

— А, колективне страждання... Ти паганний тоді психолог, але будь хоч нормальною людиною... Так, от...

Чубрієнко задоволено затагся, достав з своєї торби пшенишний сухар (він дурно нічого не розказував!) і—розпочав широко, з деталями...

Я глянув на торбу, портрет Карла Маркса і шматок сухара, недоїдений товаришом—десь глибоко гадючкою поповз егоїзм.

Але Чубрієнко тонко розумів психологічні нюанси душі людської.

Він, як передмову, кинув:

— Перше. Я не поет, але люблю поетів за тягу до краси: вони хороші, ідеальні люди, правда, їх мало на світі, але дух їх, тяга до краси...

І ще з більшою повагою, як брав сухар, узяв коржик.

Я розсміявся.

Чубрієнко-ж задоволено плямкнув, посміхнувся злодійкувато: „я розумію, товаришу, твої страждання“! казали його невеличкі, як прорізані осокою, очі.

— Так, от... Поетів люблю за тягу до краси, але це не важно! Я хочу розказати тобі історію свого земного страждання... Простіше—кохання... Слухаєш?

— Слухаю.

— В минулу осінь, осінь великої соціальної революції, я тікав з села до города і тікав, звичайно, з стражданням, а по дорозі...

— Знаєш дорогу „Гола спекулянтка“?

— З яким стражданням? Бан...

Чубрієнко хитро моргнув: „не мішай“!

— „Гола спекулянтка“—шлях з Києва до Обухова, назва революційна й правдива, бо тим шляхом іде до города дрібна спекуляція,—а як ідуть, брат ти мой, аж земля гнеться... Але це не важно! Іду й я з дівчатами—весело, цілу дорогу співи, а головне—ти зрозумій поезію:

Тридцять-сорок душ дівчат з сапетами, клумаками муки гатить у землю босими

ногами і курявою на соснах пісню ві-
шають...

А хитрий бір шумить... Я помітив то-
ді його легку іронію над піснею дівчат: коли
співали гарно—він кидав спів до сонця, а
коли ні—засумує, посміхнеться і—гомонить
соснами, гомонить...

Старий, гордий бір, любив, брат, дів-
чат не хуже нас!...

— Стой, ти-ж, здається, до жінок по-
божно, не полюдьски, я забув... Да.

Гомонить бір... Цілуються, ой да ми-
люються...

— Чого ти такий кислий? Апостол стра-
ждання... ха ха!...

— Так. А я тоді саме страждав земним
коханням: купувати жінку не хочеться—грязь,
а наші міщанські часи... Але тобі це незро-
зуміло, а нам смертним...

— Нужно закур-и-ть...

— Назустріч, помітаєш, дубовий лісок,
поміж ним берези—білобрисий трохи і...

— Здрастуйте!...

У мене, знаєш, аж торба затремтіла: це-ж
була з сусіднього села Марійка—таке чорняве
чортеня з глибокими, як криниця ранком,
очима.

— Здрастуйте, Марійко!...

Язик мій—великий естет і політик—обли-
зав пилогу на верхній губі, якось солодко
защемів, а рука простяглася—весела, гаряча...

А, чорт! До мене чорною потрісканою

корою посміхнулася стара береза, а Марійка
кокотливо нахилилася до клумака і поміж
чорно-червоними мережками у поділках—об-
мережались на сонці прекрасні, трошки за-
горілі, дівочі ноги...

Нахилився допомгти, а вона посміхнулася
і—гарно посміхнулася: як білі целюстки тро-
янд розсіяла...

— Ех, ти, мабуть, ніколи не бачив, який
иноді хороший сміх сіють жінки?...

Крутнув головою. Чубрієнко спинився:

— Слухай, не цінікай, ради Христа, це
страждання, моя кров...

— А, ну тебе! Розказуй.

Мій товариш весело засміявся і—очі за-
світилися, заморгали...

— Ви, Василь Демид... теж до Київ?...

Ах, ти-ж чортеня! Вмісті двохкласову
кончали і—„отчество“ забула!...

— До Київ?... Разом, значить...

Чубрієнко крутнув якось кумедно голо-
вою, перехилився на один бік:

— Ех, давно-давно, Марійко...

Одним оком глянула:

— Глянула...

І білобрисий бір затанцював вершками
аж коло сонця (саме заходило), і дивно, далі
засоромився, затих і став чорний чорний, а
гілля, здавалось мені, струнко стояло...

— Ви й досі учитесь, а я...

Не доказала, зашарилася і повела мою
думку на тернисту стежку:

— А ми з матір'ю оце до Київ, треба соли к Пречистій, дома хазяйство...

І зразу дівчина набралась рішучости і тихо запитала:

— Ви, мабуть, і не знаєте, що я заміж вийшла?...

— Давно?

Плюнув—зачепився за корч, а очі засвітились синім-синім огником і наче вирізали на корі молоді берези: „мати... молодиця“...

— Не знав... А ви, Марійко, трошки змарніли... Мабуть, чоловік... Та й справді—давно-ж це черничка молодицею?...

— Уже три місяці... Степан Чугуєнків, знаєш?...

— Знаю... знаю...

— А я думала, що ти вже, Маріє, заблудила...

Марійчина мати якось смішно шавкнула, як гуска, я ввічливо поздоровкався і на губах заплигло зле: „старого чорта догнав“...

Ліс посміхнувся... Моргнув до мене зеленими бровами, закупив люльку—погасла, і—почав у сонця огонь вершками кресать—не достає; поцілує золотий крайок—не запалюється: розсердився, аж посинів до степу...

— Не викресав... Зашумів і—ліг на спині Лисої гори спать...

А я... тоді саме як ліс лягав спать, почалося мое страждання: плювати я хотів, що він не закупив, у мене більш серйозне діло з Марійкою, як його люлька!...

З гори зліз вечор; засвітив одну зорю—темно, кашлянув тінями, подумав і з пересердя на тоненькі золоті лінії сонця кинув ще одну зорю над св. Лаврою—засвітилась, і веселий, як майнув тоді по небу зорі сіять... Золота луска.

Хай сіє... Ми з Марійкою до Демієвки вже доходили.

Стара ззаду чмихає.

Весела ніч зустріла нас у Києві, на квартирі дрібного спекулянта Сашки; Іудина борідка лопаточкою, чуб проділю на два боки прилизаний, ходить півником, а на губах брехлива ласка, наче лій розлитий...

— Роздягайтесь, пожалуста, будьте как дома... Ми сійчас електричество... Вечерять... Анька, самоварчик гостям!...

— А це що за молодой человек?

Познайомились.

— Приятно... Кописточка... Александр Иванович... Учиться до города?

Зла, хитра іронія застигла на лойових губах Кописточки, далі розплилася і він не втерпів:

— Какая тепер наука? Ех, Господи, Господи! Наказав нас грешных... Комуни-совети настали на светі, а жизні нету... Да-сс... Ви можете самі партийний, а я, знаете, человек старий...

І знов розсилав смішок і—підлизнув його обережно язиком.

Стара ліниво глянула на мою зелену со-
рочку, перехрестила рота і—тільки ясна з
пеньками жовтих зубів зачервонілись...

— Це ви, правду, Сашка... Хіба за ца-
ризни така розпуста була?

— Банди всякі, злочинства, молоді прямо
тобі, як покаширилися—до церкви не ходять:
Бога, кажуть, немає...

Кописточка перебив стару і скоромовкою
кинув:

— Прийшлось до слова: бил Ніолка
дурачок, а хлебушко—пятачок, а тепер і со-
вети, а хлеба—нету... Да. Жизнь наша ста-
ла горькая: когда то лавочку ймел—челове-
ком жив, а тепер—самі відіте...

І наче ненарошне показав рукою на гар-
но обставлену спальню з м'якими кріслами і
великим трюмо; в углі голова Христа в тер-
новому вінчику, а по вікнах—маленькі та-
зочки з квітками...

Стара задивилась на голову Христа, за-
кивала зажурено і проказала сама до себе:
„Господи, який страдник був... розп'ятий, в
пустині постився сорок“...

Гикнула і—заклопотано вела розмову
з Кописточкою:

— А дорожнеча, Мати Божа, й доку-
питься не можна!... Це ваш, Сашка, хлопчик?

— Да. Мой наследник... Подойди до баби,
дурачок!

Рудий хлопчина підкотився на кривих но-
гах до старої і серйозно спитав її:

— Насіння привезли?...

— Есть, сынок, е... Зараз дам тобі го-
стинця.

Вона достала з торби три жмені соняшни-
кового, перемішаного з гарбузовим, і розси-
пала перед хлопцем, як разок доброго намиста.

Хлопець не подякував.

Кописточка незадоволено гукнув на його:

— Поблагодарі, дурак, бабуську!

— Спасіба...

Сіли вечерять. Серед сивої пари попили
чай; дякували Кописточку за руку, а він за-
доволено лашцився з папіросами і сіяв на всі
боки свій мерзенний смішок:

— Пожалуста, старий табак „Месса-
ксуді“. От когда-б ви раньше... до театру по-
шли-б, хотя тепер і іграють... Лучче дома
сиди...

Стара піддержала:

— Спокійніше. А тепер—помолимось Бо-
гу, а завтра дасть день, дасть і пищу...

У сине вікно черкнулась листком тополя,
дезь далеко завив поїзд, зарохкав автомо-
біль і зоряна курява ночі кинула на дворі
до мене гарячу Марійку...

Проказала:

— Хтось побач... Чудний ти який—вуси,
як золота щетинка.. Як будеш тихенький—
ляжу з твого боку... Тільки пам'ятай: *ти-
хенький*...

І торкнула за ухо пальцем.

— Тихенький... Ех, ти!

Махнув на сходах кулаком — розчинились двері:

— Ай!...

Щось жалібно заскутотало:

— Тю, чорт підніс!

Придержуючи локоть хлипав і плювався старий єврей: він посковзнувся на душпинні і попав під двері у буйну хвилю радості...

Марійка оглянулася. Круторогий місяць поцілував її розкішну косу, засвітив соромливо червінця на намисті і...

— Тихо.

Я припав до її прозорих очей, вона охопила шию руками і поцілувала гарячими, сухими губами, а...

Спать лягли на помості троекутником: стара праворуч, дочка ліворуч, а я... (це, дорогий товаришу, не важно!) мої ноги міцні, як клени молоді, упірались у білі берези — ноги Марійки — ніжні, гарячі...

Кописточка погасив електрику у спальні і хитро, насмішкуюато, поспитав Марійку:

— Ви клопов не боєтесь? Ха-ха!... У горді, знаєте, клопи... — закректав, перевернувся, заскрипіла кровать і — затих.

Я помалу скригнув зубами: „гад, клопи найшов!“

Марійка мовчала і — хропла: так треба.

От тільки пекельне одіяло з шерстю лоскочеться, важко дише і смиче помалу за сподницю...

Тополя знов заглянула до вікна, а за нею

одним рогом виткнувся місяць і срібною смужкою освітив матір Марійки: вона спала. Губи її плямкали, як у малої дитини, круглий підборідок з волосом гоїдався кумедно на печі і тільки сіра смага у куточках рота застигла і робила його широким-широким...

Я ліг під пекельне одіяло.

Дивно: срібна смужка перескочила на моє голе логво, затремтіла, засміялася на комірі піджака і — стала.

Сухі губи шептали: „тихо, тихо“.

І на злість десь голосно, як перед світом у селі, заспівав півень.

— Куй... — тричі вигукнув...

— Весела ніч...

Одіяло зайнялося зразу низом, жевріло искрами, а коли тонка пазуха розгорнула тверді перса і губи заискрились у палкий, жагучий поцілунок, почувлось останнє, покірне: „тихо“...

Не пригадую добре: чи хруснула гілляка тополі, коли дивився місяць, чи мої пальці... о, це була глупа хвилина людського страждання, але...

Обома рогами, крізь зорю і срібний лист тополі, дивився місяць: одіяло мінілось, палахкотіло, а тремтючі тіні розбігались кутками і, здавалось, танцювали якийсь скажений танець... Місяць сміявся.

Стара прокинулася, звелась на локоть і — здивована застигла; я засвітив злим, жовтим огнем одно око до місяця, Марійка соромливо

закрила пазуху і гордо кинула чорну, блискучу косу на подушку: круторогий ще раз заскалив до зорі зуби і мов огненна птиця ночі шугнув у жовті хмари неба..

Товариш скінчив...

— Страждання, правда?—Ні, це тільки місяшний сміх, а може...

Я мовчки запропонував Чубрієнкові закурить, він плямкнув тричі над економним моргунцем—погасив його, а думку скінчив, коли жевріла папіроса:

— А може... це була любов... Не знаю...

З М І С Т

	Стор.
На Золотих Богів	5
Троекутний бій	10
На буряки	16
Під брамою собору	22
За земельку	25
Темна ніч	27
Вечірні тіні	33
Перед світом	36
В хаті Штурми	41
Сходка	44
Десять	48
Місяшний сміх	54

251
25

V.N. Karazin Kharkiv National University

00615698

1